

Управленската и съдебната практика на Милош Обренович – от историята до народната история

Бранко Златкович

Резюме: Голям брой устни разкази за княз Милош Обренович (1780–1860) са запазени като интегрална част от по-широки биографични, автобиографични, мемоарни, дневникови, историографски, епистоларни, пътеписни и документални източници. Чрез идентифициране и отделяне на анекдоти, предания, житейски разкази и пословици от съдържанието на по-обширни материали се формира широк корпус, в който чрез редица наративи и варианти се разгръща разказът за биографията на княз Милош в областта на военния, политическия, дипломатическия, обществен и личния живот. Поради факта, че княз Милош се явява изключително атрактивна и вдъхновяваща за повествователно пресъздаване личност, като особено интересни теми се очертават, между другото, и примери от неговата характерна управленска и съдебна практика, на които са присъщи елементи на хумористично, необичайно, находчиво, но и самоволно, авторитарно и безогледно поведение. Той става образ, с който се свързват теми и мотиви, добре познати както на сръбската традиция, така и на международния повествователен фонд.

Ключови думи: княз Милош Обренович; управление; съд; история; устно народно творчество; народна история

Освен в историографията, процесите в сръбската история са сериозно застъпени и интерпретирани и в сръбското устно народно творчество, в което селективно пренесените исторически събития, достойни за колективната памет, се представят като своеобразна версия на „народната история“ (Љубинковић, Дрндарски 2012: 159–188). В четири тома сръбски народни песни на т.нар. Виенско издание (I – 1841, II – 1845, III – 1846, IV – 1862) Вук Караджич представя на читателите сръбската история чрез избрани лирически и епически песни – в последователност от предхристиянската епоха в първия том, през възхода и краха на средновековната държава във втория том, хайдушките песни от междинния период до борбите за свобода в Сърбия и Черна Гора през XVIII и XIX в. в четвъртия том. В желанието си да допълни и обогати корпуса за Първото сръбско въстание (1804–1813) Вук Караджич събира и песни за герои от други въстания и събития. В писмо до Лукиан Мушицки той го моли чрез някой свой приятел да запише нещо ново от Филип Слепац, особено ако е нещо за Хайдут Велко Пет-

рович или Битката при Равне (Караџић 1987: 250). Усилията му обаче не дават резултат, защото това, което слепият певец Филип Вишнич е чувал за Хайдут Велко, а може би и за други герои от въстанието, не съответствало на духа и характера на епическата песен. Хайдут Велко нарушавал класическия образец за епически герой. Устната лирика е съхранила любовните му истории и авантюри (Станисављевић 1988), а за безкрайните му любовни подвизи и двубои живописно разказват многобройни устни анекдоти (Златковић 2007: 102–105). Епическата песен не приема и вожда на Второто сръбско въстание (1815). И в случаите, когато бива възпяван, княз Милош Обренович (1780–1860) не е доволен от представянето си в епическата песен и се нахвърля на Вук Караджич. Заплашва, че ще унищожи тиража на „Народни сръбски песни“ (III, Лайпциг, 1823) и отказва да отпусне финансова помощ. Вук Караджич му обяснява: „...Песента не е история. В историята се гледа истината, а в песента се гледа как е измислено и нагласено“ (Караџић 1988а: 327–328). Но жанровите отлики в духа на Аристотеловата поетика не удовлетворяват княз Милош, който смята, че ролята му в епическата песен е подценена. Военните заслуги на княз Милош във Второто сръбско въстание, неговата важна държавотворна дейност в Княжество Сърбия, както и подробностите от обществен и личен живот са актуализирани с голямо желание и интерес в устни повествователни форми, преди всичко анекдоти или подобни на тях житейски истории, предания, пословици, поговорки, както и слухове и клюки¹. Липсата на обемен корпус от извори обаче затруднява и усложнява систематизирането на повествователния материал. Значителен принос към тематизирането има Вук Караджич. Въпреки че той не записва, нито отделя специално анекдотите, както пословиците например (Караџић 1965), той все пак изпъстря с тях биографичните и историографичните си творби, обосновавайки похвалната биография на княз Милош (Караџић 1969а: 21–122), както и по-късното му критично и негативно житие (Караџић 1969а: 123–173), именно с анекдотичните разкази. Между другото, едва Милан Дж. Миличевич събира и публикува голям брой устни разкази за изтъкнати личности от Първото и Второто сръбско въстание (Милићевић 1888), а за тримата най-известни личности по онова време – вожда Караджордже (Милићевић 1904), княз Милош (Милићевић 1891) и княз Михаил Обренович (Милићевић 1896), той съставя и публикува самостоятелни сборки. Най-много устни разкази за княз Милош Обренович са запазени като интегрална част от по-широки биографични, автобиографични, мемоарни, дневникови, историографски, епистоларни, пътеписни и документални източници (Златковић 2007: 31–49). Чрез идентифициране и отделяне на примери от съдържанието на по-обширните материали се формира широк корпус, в който чрез редица

¹ Историческите факти се оформят отделно и се стилизират в различните жанрове на устното творчество (Љубинковић, Дрндарски 2012: 187–188).

наративи се разгръща разказът за биографията на княз Милош от сферата на военния, политическия, дипломатическия, обществен и личния живот. Предвид факта, че той се оказва изключително атрактивна за повествование личност, като особено интересни теми се очертават, между другото, и примерите от неговата специфична управленска и съдебна практика, които се характеризират с елементи от хумористичния, необичаен, остроумен, но и самоволен, авторитарен и безогледен подход на княза.

Като човек с голям житейски опит и като един от първите еманципирани сърби в европейски смисъл, Доситей Обрадович е една от най-уважаваните личности във въстаническа Сърбия. В много отношения той допринася за създаването на дипломатическата и управленската доктрина в процесите на възстановяване на сръбската държавност (Грдинић 1999: 59–71). Вождът на Второто сръбско въстание, а по-късно княз на Сърбия, Милош Обренович не взема пример от Доситей Обрадович, а на вътрешно управление и съдебна практика се учи от Караджордже, Младен Милованович и турците. В духа на своеобразната интерпретация на пословицата „Ди је много бабица, ту је килаво дете“ [Много баби, хилаво дете] (Радевић 2018: 26) традицията пази анекдот, разказващ за урока, който княз Милош получава от един турчин. Веднъж, по повод на един проблем, искал да се допита до народа, а кехаята на Сулейман паша, Скопљак, го подучил така: „Кад би питао сећи реп коњу, један би рекао доведе, други донде, па ни сапи не би остале читаве, него како нађемо да је добро, тако радимо“ [Ако ги питаш да режеш опашката на коня, един ще рече до тук, друг до там и накрая и задницата няма да остане цяла, та както намерим за добре, така ще правим] (Гавриловић 1909: 442). Според документалните, а и устните източници княз Милош винаги се придържал към турската доктрина. Затова мнозина го критикуват, че управлява самоволно и че полицията е основното средство в ръцете на неговата администрация. Вук Караджич пише: „Милош, който не знае нито да чете, нито да пише (...) без да пита или се съветва с някого, управлява според собствената си воля по всички политически, съдебни, финансови и икономически въпроси“ (Караджић 1969а: 210). Наистина, до провъзгласяването на Сретенската конституция (1835) Княжество Сърбия не е правно уредена държава, нито държава с писани закони. Вместо това Милош управлява със заповеди, укази, решения, разпоредби. Съществуват много разкази за някои характерни примери от тази му законодателна дейност. В така занемарената държава и в резултат на липсата на ред и дисциплина княз Милош издава най-различни заповеди. Между другото, веднъж се ядосва на онези, които са заменили фамилиите си имена с нови и издава заповед „да се сваки пише како је ком презиме“ [всеки да се пише според както му е презимето]. В заповедта, под друга точка, за неговия ковчезник Яков Якшич се казва: „Јаков Јакшић није Јакшић у Немачкој био, но Поповић као Попов, или Јовановић ко Јованов син, и тако требало би да се зове: или Поповић или Јовановић; или како се звао у месту свога рођења Угриновци“ [Јаков Якшич не е бил Якшич в Гер-

мания, а Попович като Попов или Йованович като Йованов син и така би трябвало да се казва: или Попович, или Йованович; или както се е казвал по месторождение, в Угриновци]. За това как Яков Попович се е нарекъл Якшич съществува разказ с елементи на етиологично предание и анекдот².

При все че и вождът Караджордже не успява да изкорени обичая на сърбите да носят перчем (Милићевић 1876: 136), явлението е разпространено и по времето на Милош Обренович. Князът заповядва всеки да се подстриже, но хората трудно се разделят с навиците си, защото култът към косата у сръбския народ очевидно носи много архаична семантика (Љубинковић 2014: 136–141). В житейския си разказ Милан Дж. Миличевич разказва, че майка му, въпреки заповедта на княза, отказва да подстриже сина си, докато мъжът ѝ не я предупреждава, страхувайки се от последиците от незачитането на княжеската заповед. В крайна сметка вуйчото Йова отрязва с ножица перчема на детето, а майката започва да се удря в гърдите: „Куку, Јово, шта учини? Што ми нагрди дете?“ [Леле, Йово, какво направи? Защо ми загрозни така детето?]. Не минало много време и майката благословила княз Милош, задето наредил хората да се подстригват (Милићевић 1952: 9–10). Анекдотите и преданията подчертават всеобхватното благодатно значение на заповедите на княза, издигайки го на нивото на културните герои. Отреждайки му изключително високо място, етиологичното предание свидетелства, че под заплахата да запали къщите им и да ги прогони от огнищата им, княз Милош нарежда на жителите на Крагуевац да засадят нови лози. Чувайки, че с нежелание са го послушали и че го кълнат, князът извикал: „Ако, море, ако! Имаће кад и благосиљати“ [Нека, море, нека! Ще дойде време да благославят!] (Милићевић 1891: 158).

Бартоломей Куниберт свидетелства за заповедта на Милош, с която забранява на жените „чудноватог ношења косе“ [чудноватия начин, по който си носят косите]. Вследствие на това сресване главите им били трудно подвижни, бързо се стигало до косопад и кожни болести (Куниберт 1988: II, 56). Разказва се за многото интересни опити на Милош да подобрява общата хигиена поради ниското ниво на здравна култура. Веднъж в Крагуевац, минавайки покрай къщата на някой си Йово, иначе работлив и почтен човек, сърдито извикал домакина. Когато вместо него, тъй като го нямало, се появили жената и децата му, князът ѝ заповядал, когато стопанинът се върне от нивата, да му удари двадесет и пет тояги. Уплашената жена го попитала за вината, а Милош я укорил: „Што лежи онај пас у плоту, те смрди и вама и другима који овуда пролазе“ [Защо лежи онај пас до оградата и

² Когато Яков Попович през 1806 г. идва от Австрия в Сърбия, той се заселва в освободения Белград, където за своя сметка поправя някакви стари крепостни стени, които белградчани наричат „Якшичеви двори“, и заживява тук. Затова приятелите му, отначало на шега, започват да го наричат Якшич, а по-късно това му презиме става по-популярно от истинското му презиме Попович (Милићевић 1888: 195).

смърди и на вас, и на тези, които минават оттук]. Жената все пак успяла да оправдае мъжа си и князът му опростил боя. Споменава се и здравната заповед, с която се забранява през лятото да се лови и яде риба, защото предизвиква смъртоносна охтика (Куниберт 1988: II, 56), както и историята за това как княз Милош наредил да се унищожават зверовете и вредните птици и да се изнасят на показ за пример на хората (Гавриловић 1909: 395). От началото на управлението си заповядал специално да се убиват вълците. През 1820 г. заповядва:

„Свим кнезовом, кметовом, без сваког изговора постарати се убити по једног курјака и кожу његову к мени на виђење послати. Које село пак није убило прошле године (које је код мене добро забележено), то без изговора ове године и за прошлу да се постара накнадити, и то не куповањем но свако село по себи за себе по једнога да убије курјака“.

[Всички кметове и старейшини, без изключение, да се постараят да убият по един вълк и да ми изпратят кожата му. Което село не е убило миналата година (което е записано при мен), без никакво оправдание, тази година да навакса и за миналата, и то не като купува, а всяко село само да убие по един вълк] (Ђорђевић 2021: 309).

Подобни заповеди има много, но най-голямо повествователно внимание е посветено на предпазните мерки, които княз Милош предприема при появата на чумата през 1837 г. За санитарен комисар е назначен Аврам Петрониевич, който, както показва анекдотът, получава нареждане: „Пробудите тамо и чувајте, ама да ни врана не прелети“ [Бъдете там и пазете, ама и врана да не прелети] (Љушић 2004: 443). Чумата, впрочем, е донесена в страната. Епидемиологичните мерки пораждат разногласия. Поради съмнение, че чумата ще се появи и в Белград, князът обсажда града и го откъсва от останалата част на Сърбия. Белградският везир Юсуф паша помислил, че княз Милош ще нападне турците в Белград и, според епилога на разказа, избухва въоръжен сблъсък (Куниберт 1988: II, 92–99). Жертви на чумата има в Ражан, Ягодина, Парачин, Чичевац и на две места в района на Валево. Доктор Надж изчиства всички чумави места, а вещите и къщите на заболелите запалва. Много се разказвало за това как Ражан е напълно изпепелен и преместен на съвсем ново място (Поповић 1950: 135). Запазени са разкази за убийства на онези, които не спазвали заповедта. В Ягодина стражарите убиват майстор Джордже, защото заедно със семейството си избягал от карантината (Михаиловић 1928: 107, 249).

Примери за борба с появата на псевдолечители, което често е неуспешно и пагубно, също намират място в повествователния фонд. Присъда на Милош за един шарлатанин гласи: „Ударите му 25 батина, а онда му ставите на леђа те његове траве да му олакшају болове“ [Ударете му 25 тояги и му сложете на гърба от неговите треви да му облекчат болките] (Аноним). Противоречиво отношение към народната медицина показва един анекдот, според който княз Милош нарежда да извикат баби знахарки от Рудник, за-

щото учените доктори не успяват да предотвратят треската сред войниците в казармата в Крагуевац през 1837 г. (Милићевић 1891: 272–274).

Много съвременници хвалят реда и сигурността, въведени при строгото управление на Милош. В Крагуевац е разпространена историята за английски куриери, които, пътувайки за Цариград с дарове за султана и харема му, изгубили дисагите с подаръците. Отчаяни, че са останали без скъпоценностите, те се върнали при княз Милош. След като ги нахокал за лекомислието им, той ги попитал могат ли да разпознаят дисагите си. Когато потвърдили, ги въвел в една стая, където за голяма своя изненада, видели дисагите, които били намерени и предадени на господаря още преди самите те да забележат, че ги няма (Поповић 1950: 37). Друг източник свидетелства, че княз Милош направил така, че „жена с накитом могла ноћити усред Липовице, па да јој не вали ни једна крштена пара“ [жена с накити е можела да преношува насред Липовица и да не ѝ липсва нито една пара] (Милићевић 1952: 25).

В анекдотите намира място и характерната урбанистична дейност на княз Милош. Поради факта, че сръбското село е спадало между най-разхвърляните типове селища на Балканите, от 1830 г. князът работи върху своеобразно преподреждане на селата. С тази цел през 1837 г. издава указ. Освен тази стъпка, князът предприема и още по-машабни начинания. Премества цели селища на други, по-подходящи места. Дунавското селище Пореч премества през 1832 г. и го нарича Милановац, на сина си, престолонаследника (Љушић 2004: 79–80, 160). През 1820 г. построява манастира Савинац. Обект на слухове и разкази са предположенията, че на това място ще бъде преместен град Брусница, който бил разположен върху много тясно пространство (Карацић 1969в: 51). Смята се, че освен в полза на народа, понякога княз Милош е предприемал премествания, воден и от лични интереси. Говори се, че е преместил Рватско село над Топчидер, за да освободи ливадите за себе си (Карацић 1969а: 160). Много са историите и за голямото наследство и огромното богатство на княз Милош. Народните пари и княжеските пари се събирали в „княжеската каса“, от която той спокойно си взимал (Љушић 2004: 114). За това свидетелства анекдотът за идеята му да представя на критиците си пълната каса като пример за доброто му стопанско управление. В желанието си да се отплати на стария си благодетел, князът открехнал пълната каса, за да може той спокойно да си вземе от богатството. Чорбаджи Аксентие от Добриня благодарил, както казал, че ако така се взима, нищо няма да остане, а трябва да се прибавя, и сложил два сребърни гроша в купчината (Томић 1999: 69).

В предимно селскостопанската ни страна (Љушић 2004: 92) погледът на предците ни е бил вперен и в небето. Пословични са заповедите на княза към свещеничеството: „одмах народ на молитву позову и Богу са скрушеним срцем моле се да нам благораствореније облака пошље“ [веднага да призоват народа към молитва и със смирени сърца да го помолят да им изпрати благорастворението на облаците] (Ђорђевић 2021: I, 111). И обрат-

но, против прекомерния дъжд пише на белградския митрополит Петър: „Вашој богохранимој архиѣдијаѣзи наредбу издати да се чине молитве у црквама о задржанију ове премноге кише“ [Да издадете, Ваше богоугодно преподобие, заповед в църквите да се служат молитви за задржането на тези продължителни дъждове] (Ђорђевић 2021: 112)³. Разнообразието от варианти потвърждава анекдотът, според който, когато през сушавата 1859 г. белградският митрополит пита княза ще му бъде ли угодно да нареди на всички църкви и манастири да отслужат молитва за дъжд, Милош отговаря:

„Море, попо, батали ти то! Знае Бог шта ради. Не ће он дати да погори сиротиња. Гледај ти свој посао, да гледам ја мој, и сваки нека гледа свој; а у Божи посао да се не мешамо! Други дан пала је лепа киша. Кнезу је било врло мило што се жедна земља напојила а нико се у туђе послове није мешао“.
[Абе, попе, я остави това! Знае Бог какво прави. Няма да позволи да изгорят бедняците. Ти си гледай твоята работа, а аз си гледам моята и всеки да си гледа неговата; а в Божиите работи да не се бъркаме! На другия ден паднал хубав дъжд. На княза му било много мило, че жадната земя се е напоила, а никой не се бъркал в чуждите работи] (Милићевић 1891: 257).

Въпреки, че в анекдотите княз Милош е показан като мъдър владетел, който не злоупотребява с правомощията си и уважава духовните авторитети, неговите съвременници твърдят обратното. Вук Караджич пише, че Милош заповядва и в църквата кога и как да бие камбаната и как да се служи литургията (Караджић 1969а: 210). Подробно описва, че князът е венчавал и разделял съпрузите. На такава венчавка Вук Караджич е присъствал в Крагуевац през 1829 г. (Караджић 1969а: 142–143). Освен наративи с негативна конотация, в които се описват „подигравките“ със светото тайнство на църквата, други анекдоти подчертават симпатии към проблематичните методи на княза. В историята за това как против волята на владиката княз Милош дава благословия на един вдовец да се ожени повторно, постъпката на владетеля е мотивирана от чувство за разбиране спрямо връстника му, който се жени не защото има нужда от жена, а защото ризата му трябва да е изпрана (Милићевић 1891: 258). Подобна е темата на анекдота за това как княз Милош, обзет от емпатия, оженил за втори път протојерей Матей Ненадович (Милићевић 1891: 243–245)⁴. Разказите за взаимоотношенията

³ Известна е заповедта на Караджордже до митрополит Леонтий през 1812 г. да се служат бдения по манастирите и по църквите за победа над нашия неприятел на рода славянски – и да спре дъждът: „да се држе „бденија по манастирима и по црквама за победу нашега непријатеља рода славјанскога – и да престане дажд“ (Петровић 1988: 65).

⁴ Подобно се разказва за Караджордже, че е венчал вдовца поп Филип от Жабаре с вдовицата попадия от Рипне. Съгласно заповедта на Караджордже венчавката е огласена от топовни гърмежи. Оттук, казват, е и поговорката: „Пуче топ – ожени се поп“ [Пукна топ – ожени се поп] (Милићевић 2002: 67).

между княза, духовенството и Църквата често биват надграждани с историята за заповедта му в Княжество Сърбия да се слави св. Сава. Заповедта на княза била изпълнена навсякъде, освен в Белград от страна на гръцките търговци. Когато ги глобил и заплашил, те започнали още преди Коледа да питат: „Дзаном, кад оно светло српско слава? Треба да идеме у црква, да не глоби онај дусман!“ [Кога, джанъм, беше онази светла сръбска слава? Трябва да отидем на църква да не ни глоби она душманин!] (Милићевић 1891: 245–246).

Въвеждайки ред с тояги и глоби, княз Милош не бързал с изработването на закони. Разказва се как често казвал, че е по-добре да се управлява без закони, защото „онако се човек веже за артију, па не може да чини ни зла ни добра“ [така човек е вързан за хартията и не може да прави нито добро, нито зло] (Караџић 1969а: 206). Едва от 1828 г. князът започва да обръща повече внимание на законодателната дейност. През същата година основава комисия за подготовка на граждански и наказателни закони. Нейната работа се състои в превеждане на френски документи. Комисията е променена през 1830 г. Вук Караджич е назначен за председател, а в нея влизат Симо Сломо, С. Радичвич и Лазо Зубан. Очевидно „професионализъмът“ на законодателната комисия учудва мнозина и се създават шеговити и ехидни истории. Когато Вук Караджич съобщил на Йован Хаджич, че в Сърбия се пишат закони и кой е ангажиран с тази работа, Хаджич се прекръстил, засмял се и казал: „Бог с Вама, како ћете ви писати законе, кад ви о законима ни поњатија немате?“ [Бог да Ви е на помощ, как ще пишете закони, като вие от закони и представа си нямате?]. Вук отговаря, че лесно превеждат от немски, но се мъчат с думи от други езици. Когато попадат на думата „хипотека“ [ипотека], дълго се питат за значението ѝ. Накрая Лазо „съглежда“ печатна грешка вместо „апотека“ [аптека] (Хаџић 1864: 38; Караџић 1969б: 333). Нещо подобно отбелязва и Михаило Полит Десанчич. Когато преводачите попаднат на думата „хипотека“ [ипотека], Вук Караджич казва: „То је штампарска погрешка. Оставимо ми то аптека што и народ разуме“ [Това е печатна грешка. Да оставим аптека, което и народът го разбира] (Десанчић 2006: 41). За това пише на Вук Караджич и Димитрие Давидович от Пожаревац:

„Већ сад знам какви ће вам бити закони; како сте ми онако подробно описали законодавце, знам, какво ће бити и оно што они знаду. Мало на криво, мало преср..о, мало отобољено, мало недотупавно, ето ти форме закона, које ви, Слома, Брата, Анта, Зубан и Ћетко сочињавате“.

[Още отсега знам какви ще бъдат законите ви; както подробно ми описахте законотворците, знам как ще бъде и какво знаят. Малко постъкмено, малко поизмислено, малко недоречено; ето ти законите, които вие, Сломо, Брата, Анто, Зубан и Четко съчинявате] (Караџић 1988б: 245).

Според анекдота и сам князът не е имал добро мнение за цялото това начинание: „Тако ја не знам, или су ти људи, кои су те законе писали, били

пијани, или сасвим луди“ [Така и не знам, или хората, които са писали тези закони, са били пияни или напълно луди] (Љушић 2004: 246). Затова през 1834 г. сформира нова комисија, а през 1836 г. свиква за работа върху законодателството юристите Василий Лазаревич, градоначалник на Земун, и Йован Хаджич, новосадски сенатор. През 1838 г. Хаджич се заема с гражданския кодекс, а Лазаревич – с наказателния. Когато се заговорило за работата по законите, хората започнали да се надяват на прилагането на правото. Йованка от Ягодина, вдовица на Димитрие Джорджевич, сръбски депутат в Цариград през 1821 г., се оплакала на Хаджич, че князът си присвоил нейния имот и сега живеела в мизерия. По съвет на Хаджич жената се обърнала с молба към княза. Милош ѝ препоръчал да се омъжи изгодно и така да оправи материалното си състояние (Хаџић 1864: 206–207, 227; Љушић 2004: 247–249). Десетгодишната работа по изработването на закони (1828–1838), в която са включени най-влиятелните, но без правна подготовка, хора в Сърбия, а по-късно и двама изтъкнати юристи от Австрия, не дава видими резултати. За това допринеся и самият княз, препятствайки работата на законотворците. Помнят се думите на Димитрие Давидович: „Њему (*Кнезу*) није стало до закона, он воле без закона“ [На него (*на Княза*) не са му важни законите, той предпочита без закони] (Хаџић 1864: 72). Подобно е и твърдението на Никифор Нинкович: „Ова ће права сва пси на леду изести“ [Всичките тези права... отпиши ги] (Нинковић 1972: 275–276).

При липсата на закони съдът в Сърбия отсъждал според преценката и обичайните порядки и въз основа разпоредбите на княза. Нямало и постоянни съдии, защото князът назначавал и разжалвал чиновниците, които често не знаели къде са разпоредени. Йован Хаджич свидетелства, че било обичайно някой днес да е член на Белградският съд, а още утре – надзорник на стоката на господаря. Твърдението си подкрепя с анекдот. Когато преводачът Игнат Василевич среща Вук Караджич на стълбите на Белградският съд, го пита: „Бога ти, Вуче, шта си ти сад?“ [Ей Богу, Вуче, ти какъв си сега?]. Вук отговаря: „А шта ти знам казати, кад је овде сваки свашта и нико ништа“ [Ами не знам какво да ти кажа, тук всеки е нешто и никој не е ништо] (Карацић 1969б: 330). Вук Караджич пише на княз Милош за лошото състояние на „правителството“ в Княжеството:

„Кад сте ви у Крагујевцу и правителство је у Крагујевцу; кад сте Ви у Пожаревцу, и оно је у Пожаревцу; кад сте Ви у Топчидеру, и оно је у Топчидеру; кад сте ви на путу, и оно је на путу; а да ви сутра, сачувај Боже, умрете (које једном мора бити), умрло би и правителство, па онда, ко би био јачи, онај и старији“.

[Когато Вие сте в Крагуевац, и правителството е в Крагуевац; когато Вие сте в Пожаревац, и то е в Пожаревац; когато Вие сте в Топчидер, и то е в Топчидер; когато Вие сте на път, и то е на път, а утре, не дай Боже, ако Вие умрете (което все някога ще стане), ще умре и правителството и тогава който е по-силен, той ще е старши] (Карацић 1969а: 189).

Князът бил питан за всичко и разрешавал най-различни спорове. Можел да промени и отмени всяка присъда. Дълго се помнели примери за неговата правдолюбивост, а народът се обръщал към него по всякакъв повод. Красноречив пример показва анекдотът, според който, когато един селянин намерил в Крагуевац някаква секира и отишъл в княжеския конак, Милош казал: „Чиниш волико, ти си луд, зар сам ја Бог, да знам чија је секира? Што је ниси оставио где је била, а онај чија је вратио би се и узео би је!“ [Виж какво сега, ти си луд, аз да не съм Бог, че да знам чия е секирата? Защо не я остави там, където е била, а този, чиято е, щеше да се върне и да си я вземе!] (Милићевић 1891: 204). Освен най-различни дреболии княз Милош единствен в страната разрешавал и най-драстичните случаи – убийства, изнасилвания, грабежи. Известно е, че съдебните решения вземал публично, под небето, най-често в своя конак в Крагуевац, пред старата круша. Приближените на княза се страхували, че чужденците ще разберат за този примитивен начин на правораздаване. През 1827 г. Лазар Теодорович от Цариград пише на Аврам Петровић, че не е редно, преминавайки през Сърбия, граф Александър Толстой да види как Милош съди от дивана си в Крагуевац или от полето (Гавриловић 1909: 478). За по-драстични престъпления процедурата била елементарна и гласяла: „О крушку ти њега“ [На крушата го...!] (Поповић 1950: 41)⁵. Веднъж князът, след като измъкнал признание за извършено престъпление от един кочияш, че по пътя е убил търговец, наредил парите на убития евреин да се изпатят на жената и децата му, а „кочияшът, който се наел да го вози и пази по пътя, но го убил, да се обеси на сутринта на крушата“ (Милићевић 1891: 207–208). На злощастното дърво увиснал и един убиец, когото, според разказа, княз Милош открива чрез лукавство. На двама обвинени за убийството дал сламки с еднаква дължина, като обяснил, че през нощта сламката на извършителя на убийството ще се удължи. На сутринта несправедливо обвиненият спокойно подал на княза сламката си цяла, докато в страха си да не се е удължила, извършителят скъсил своята сламка и така се издал (Поповић 1900: 39–43).

Убийствата били наказвани и с други присъди. На убийците на някакъв грък отсичат ръцете, а тъмничаря, при когото един от убийците избягал, обличат в женски дрехи и Йоксим Милосавлевич и Тома Вучич го развеждат из цял Крагуевац (Гавриловић 1909: 324). Осъденият на смърт понякога бил помилван при условие, че ще издържа сина на убития. При условие да не пресреща повече пътниците, Милош пуска осъдения на смърт в Романия планина да пази и брани бедните от злосторници (Поповић 1950:

⁵ В традицията откриваме символиката на крушата. През есента на 1837 г. княз Милош си седял на дивана в конака в Крагуевац, откъдето се виждала злощастната круша, която била започнала да изсъхва. Изведнъж се извила вихрушка и пред очите му крушата се счупила до корен. Това мнозина тълкуват като пръст на съдбата и предзнаменование за скорошния му крах (Хаџић 1864: 169).

230–231). На една жена, която заслужавала смърт, князът прощава, защото има деца (Гавриловић 1909: 326). По време на заседание през 1829 г. князът привежда примера с Милич Йованович от Врбовец, който издал сина си, че с още двама приятели убил и ограбил един турчин. Тъй като признал за престъпление, за което не би се и разбрало, князът подарил на бащата живота на 22-годишния му син (Гавриловић 1912: 161). Князът бил по-отстъпчив към убийците на турци. Един енорийски свещеник убил дванадесет турци. Милош го разжалвал и го предал на Върховния съд. Въпреки смъртната присъда, митрополитът измолил от княза да изпратят попа на село в Рудничка област (Куниберт 1988: I, 227–228).

По онова време младите често отвлечали девойки и дори смятали за „геройство, ако имат за жена отвлечена девойка“. За да предотврати злото, княз Милош издал нареждане, че всеки, който отвлече момиче, ще бъде наказан със смърт. Някои примери са увековечени в устни разкази. Случило се веднъж сватосаната вече Станка, дъщеря на Ристич от Страгар, да разтрогне сватовите и да се врече на друг – Стево от село Брезна, Господар Йовановия писар. Първият жених, момък от Търнава, не могъл да понесе срама, отвлечъл Станка и я отвел в дома си. Родителите на момичето се оплакали на княз Милош. Той осъдил момъка от Търнава на смърт и го убил, а хубавата девойка задържал при себе си (Симић 1997: 80–81). Впрочем, князът не винаги отнемал живот за подобни престъпления. През 1837 г. в Пожаревац едни родители от Млава се оплакали, че някакви селяни са отвели момичето им и го отвели при момчето. Милош заповядал да доведат похитителите. Тримата обвинени, с обръснати бради, мустаци и коси, покорно стояли пред прозорците на княза и слушали присъдата:

„Заповедио сам да вам се обрија и што није за бријање, да познате како је кад се човеку чини сила! Жалим што вам нисам ударио још по 50 батина. Али за сад нека вам се прође на том. И наружићу вам оца вашег, ако се који год усуди метнути капу на главу за два месеца!“.

[Заповядах да ви бъде обръснато и онова, което не е за бръснене, за да разберете какво е да причиняваш някому нещо със сила. Съжалявам, че не ви ударих и по 50 тояги. Но засега ще минете с това. Ще нахокам и баща ви, ако случайно се осмели два месеца да си сложи шапка на главата!] (Милићевић 1891: 227–228).

Строго било наказвано и насилието над жени. Разказва се следният прословут случай. Петър Топалович, кмет на Гружа, дошъл при своя голям приятел княз Милош и му се оплакал от зет си Джордже Протич, че е ударил плесница на балдъзата си, по-малката 16-годишна дъщеря на Топалович. Княз Милош много се ядосал, веднага изпратил младежите Пекет и Настас бюлюкбашията да доведат Протич. Без оглед на чиновническата му длъжност, князът му ударил 50 тояги. Казват, че това е и началото на омразата на Протич към княза. По време на бунта на Милетин през 1835 г. Джордже Протич е един от най-яроствните противници на Милош (Протић

1998: 320–335; Куниберт 1988: I, 208–209; Милићевић 1876: 577; Гавриловић 1909: 460–461).

В разказите са запечатани и много примери за необичайни решения на княза при бракоразводни дела. Разказва се как един поп трябвало да изяде бракоразводното писмо, защото го е дал без одобрението на княз Милош (Гавриловић 1909: 481). Вук Караджич записва редица подобни примери (Караčić 1969a: 131–138). Така например през 1820 г. един старец се оплакал от кмета на Гружа Петър Топалович, че го е накарал да омъжи дъщеря си за момък, когото тя не желала, и поискал да ги разведат. Князът наказал стареца с бой с тояги и наредил и дъщерята да бъде завързана за един дирек и да бъде набита. На очната ставка между стареца и Топалович било доказано, че наистина го е принудил (Караčić 1969a: 144; Гавриловић 1909: 481). През същата година една жена довела мъжа си в съда, за да се разведе с него, защото не може да изпълнява брачните си задължения. Когато мъжът започнал да се оправдава, князът накарал съпрузите там, пред всички, да се опитат да го направят (Караčić 1969a: 131). Милан Миличевич е записал анекдот за Чичо Среčko от Търнава, чиято снаха „оштрим бријачем одрезала што се не казује“ [с остър бръснач отрязала онова, дето се не казва] на внука му. След като я наругал, князът забелязал, че жената е хубава и казал на стареца: „Пи, срам вас било! Пуна вас је кућа, и да пустите ову младу да упропасти и момка и себе! Носите тога јадника доле у болницу, и зовите доктора. А млада нека иде онамо Љубици, докле јој се не пресуди!“ [Пу, не ви е срам! Колко народ сте в къщата, а да оставите тази млада да опропасти и момчето, и себе си! Носете го, горкия, долу, и викайте доктор. А тя нека отиде там, при Любица, докато не получи присъда] (Милићевић 1891: 213–215). През 1831 г. в Белград бедна девойка ражда дете. Магистратите, чийто председател тогава е Вук Караджич, не могли да открият кой е бащата на детето. Но някакъв грък, който бил заподозрян, обявил, че ще се ожени за момичето. Въпреки че княз Милош заповядал на съда да открие чие е детето, магистратите му съобщават за гръка, след което получават от княза отговор, в който той се шегува по адрес на Вуковия недъг: „Грк Н. може се слободно венчати с Миланом девојком, и будући да је тако срећан, те узима музару, а не јаловицу, то ваља мени и президенту магистарском да да по једне љок чизме; Вукове макар и с мамузама биле“ [Гръкът Н. може спокойно да се ожени за девойката Милана, и, след като е толкова щастлив, че взима дойна, а не ялова, то е редно на мен и председателя на съда да ни даде по едни чизми; тези на Вук може да са с шпори] (Караčić 1969a: 138). Достоверността на анекдота е засвидетелствана в преписка между Димитрие Давидович и Вук Караджич (Караčić 1988b: 434).

Както винаги, най-честото престъпление била кражбата. Против присвояването на чуждо имущество княз Милош предвиждал различни мерки, дори и смърт. През 1830 г. уж заради кражба поп Павле от църквата в Крагуевац първо бива освободен, а след това и убит. Спорното събитие е съпроводено от противоречиви варианти. Сиприан Робер смята, че попът не

е освободен и убит поради посочената вина, а защото с оръжие попречва на Йован Обренович да обезчести дъщеря му. По-нататък Робер посочва, че заради зулумите им сърбите наричат княз Милош и братята му „пъклената тройка“. Оправдавайки братята Обренович, Куниберт пише, че французинът Сиприан Робер е казал това поради погрешно преведения израз „света тројица“ [света троица], като дори твърди, че поп Павле не е имал дъщеря (Куниберт 1988: I, 247–248). През 1822 г. княз Милош заповядва на кмета в Църнучи да намери кой бере и чупи черешите в манастира Врачевшница и ако крадците откажат да се предадат, да ги застрелят (Гавриловић 1909: 479). Заради обири наказва с бой с тояги Миленко Боянич и Коста обушаря (Гавриловић 1909: 324). Разказите дават информация и за телесни и примитивни наказания. В едно село кираджии се оплакали на княза, че някой им откраднал най-голямата бучка сол, докато пасели конете. Тъй като никой не признавал кражбата, Милош по Соломоновски хитро открил крадеца. Подредил селяните и им заповядал взаимно да си лижат раменете. Така се видяло чие сетре е солено, а крадецът, треперейки, молел за прошка. Князът му отсъдил да плати две бучки сол и да даде една ока восък на църквата (Милићевић 1891: 203–204).

В традицията княз Милош става образ, около когото се развиват теми и мотиви, добре познати на сръбската традиция, но и на международния повествователен фонд. С подчертана вещина например успява да накара един укривател на дългове да се издаде. В миньорското село Майдан имало двама братовчеди, Никола и Павле. Павле взел от Никола пари, а когато дошло време да ги връща, отрекъл дълга. Никола се оплакал на княза, гарантирайки, че е дал на Павле парите под една круша. Тъй като не е имало свидетели, Милош казал на тъжителя: „Иди ти Никола, под ону Михољачу, и реци јој овако: О крушко, крушко, јесам ли му одиста дао паре, или нисам? Кажи ти; ти си све видела! Крушка ће ти одговорити шта било. А што ти она одговори, дођи да ми кажеш!“ [Иди, Никола, под онази круша Скоруша и ѝ кажи: „О, крушко, крушко, дадох ли му наистина пари или не му дадох? Ти кажи, ти видя всичко!“]. Крушата ще ти отговори какво се е случило. А каквото ти отговори, ела да ми го кажеш!]. След известно време князът започнал да се пита: „О! Што га не би? Још га нема? Шта ли учини досад?“ [О! Къде се губи? Защо го няма? Какво ли прави толкова време?]. Без да помисли, Павле отговорил: „Па далеко је она крушка Господару!“ [Ами далече е тая круша, господарю]. Така князът го хванал в лъжа и извикал Никола, който не бил ходил никъде и бил наблизо. Когато Павле върнал дълга, князът им заповядал да се целунат и ги заплашил, че ако пак се случи нещо такова, другояче ще им бъде отсъдено (Милићевић 1891: 205–206). Но князът невинаги бил справедлив. Когато през 1817 г. Гаврило Стефанович дошъл от Нови Сад в Сърбия да си иска от Милош дълга, получил 80 тояги и съдил княза пред Портата (Гавриловић 1909: 480). В много истории князът е обвиняван, че спокойно разполага с чужди имоти. Около двореца в Белград изкупил къщите, защото така искал. В Крагуевац

направил до конака си „нужник“ в чуждия двор. Когато умрял, белградският търговец Бумбулович със завещание оставил богатството си на брат си. Милош дал на наследника колкото решил. През 1830 г. се разчуло, че у жената на Никола Николаевич, когото Милош убил през 1821 г., има доста пари. Милош я извикал в Крагуевац, а през това време претърсили къщата ѝ и намерили седемстотин жълтици. Братята Антоние Протич и Гаврило Протич от Смедерево довели майстор от Банат, който им направил 60000 тухли да зидат къща. Когато започвал строежа на двореца в Топчидер, княз Милош, без разрешение и обезщетение, взел тухлите и ги използвал за строежа на своята сграда (Карацић 1969а: 161).

По време на първото управление на княз Милош (1815–1839) частната собственост не била системно защитена и всичко зависело от княза. След абдикирането на Милош през 1839 г. основната идея на защитниците на конституцията била сигурността на частната собственост. За осъществяването ѝ обаче били нужни преди всичко писани закони. Затова „Гражданският кодекс“ (1844) представлява най-големият правен акт по време на управлението на Александър Караджорджевич (1842–1858). Сам по себе си обаче кодексът не бил достатъчен. Необходими били съдилища, пред които да се защитават установените в кодекса права. За трудностите пред организацията и работата на съдилищата свидетелстват и редица анекдоти (Златковић 2009: 143–145). Когато най-накрая съдилищата са създадени, те не са ефикасни, а са много бавни. От една страна, за това способствала липсата на компетентност на съдиите, секретарите, писарите, а от друга – прекомерната натовареност на съдилищата с голям брой съдебни дела. Когато на Светиандрейското събрание в Белград през 1858 г. Милош Обренович отново е провъзгласен за княз, той се връща в Сърбия. Там получава многобройни молби и жалби от недоволни от предишното правителство. Говори се, че понякога князът по цели нощи диктувал решенията по тези иски молби. Между тях е следната история. Н. С., председател на съда в Чуприя, моли да бъде именуван за член на тогавашния Апелативен съд в Белград, защото там му е къщата. По повод молбата му князът разпорежда следното: „Седи где си; ниси ни за то што си!“ [Остани там, където си; дори за това, което си, не си!] (Милићевић 1891: 230). И по време на второто си управление князът не се променя и продължава да постъпва според своята воля, като трудно можело да му се противоречи. Показателен е анекдотът по повод делото на Лучич от Брусница, при което Върховният съд препоръчвал на съда в Рудник да направи едно, а князът неоснователно наложил друго. Стигнало се до там, че Божо, върховният председател на съда в Рудник, послушал княз Милош. Върховният съд се оплакал пред министъра на правосъдието от съда в Рудник, че не се съобразява, и заявил, че повече няма да гледа никакви дела на този съд, докато не се приведе в подчинение на по-висшестоящия съд. Но нещата си продължили по същия начин и министрите не смеели нищо да предприемат чак до кончината на княза. Едва тогава отговорили на Върховния съд, че с кончината на княза са решени и

съществуващите проблеми и че съдът в Рудник най-накрая ще започне да се съобразява (Поповић 1950: 403).

Възкачвайки се на престола след смъртта на баща си, княз Михаил се обръща на 14 септември 1860 г. към народа с прокламация, в която обещава: „Нека сваки зна, да је закон највиша воља у Србији, којој се сваки покоравати мора“ [Нека всеки знае, че законът е най-висшата сила в Сърбия, на която всеки трябва да се подчинява] (Милићевић 1896: 5). Според един анекдот, въпреки че вместо налагането на лична воля и партийни своеволия, веднага започнал да прокламира върховенството на закона, Михаил бързо съжалил заради абсурда, че сръбският владетел, поради своето незнание и небрежност в управлението, можел да нанесе големи вреди на отечеството и на отделните хора, но затова пък нямал право да „катурне“ на пътя виновен човек или да му удари десет тояги, което било позволено на всеки кмет. Съжалението му си имало и повод, и причина. А именно, пътувайки един следобед с файтона си за Топчидер, забелязал по пътя да върви един селянин, натоварил пълна каруца с дърва, излегнал се върху тях и гледа в небето, а воловете му криволичат по пътя ту наляво, ту надясно. Който го срещне, зор вижда да се размине с него, а той – нищо. Но като забелязал стражаря на коня, бързо скочил от товара, само дето не си счупил врата, и хванал воловете, като така рязко започнал да ги дърпа встрани, че за малко да се прекатурят в канавката. Затова, продължава историята, княз Михаил съжалявал, че не е княз Милош (Милићевић 1896: 15–17).

Въз основа на предложените илюстративни примери експлицитно се очертава противоречивата характеристика на образа на княз Милош Обренович в колективната памет и устната народна история. От една страна, в свидетелските наративи, които представят бурните и живописни процеси от основаването и изграждането на съвременната сръбска държава и нейните институции в първите десетилетия на XIX в., като символ и генератор на тези процеси в народната памет княз Милош е възвеличаван като герой, който култивира и налага общия ред, порядък и дисциплина в страна, в която до неотдавна са върлували хайдушки чети. В други разкази пък се тематизират негови управленски постъпки, за които бива обвиняван в самоволие, злоупотреба с власт, политиканство, репресия, сребролюбие, хитруване и декадентство. Поляризацията на гледищата и колективното мнение на народа, разбира се, са плод на комплексните общественно-политически обстоятелства в Княжество Сърбия. Разликите, впрочем, са видими и в рамките на различните жанрове на устната традиция. Преданията, пословиците и част от анекдотите подчертават най-вече ролята на княз Милош като културен герой и родоначалник на държавата и династията. Различният дотогава корпус анекдоти, който е заинтересован за представяне на пикантните и негативните детайли от биографията му, съдържа деяния, които допринасят за детрониране на култа и демонизиране на личността на княз Милош. Затова, под повърхността на историческата рамка, в разказите за княз Милош са запазени много архаични и митични народни схващания и тълкувания. С

оглед на съответните интриги и противоречия княз Милош става най-привлекателната за повествователно изобразяване историческа личност в сръбската устна традиция, с която се свързват добре познати както в местната традиция, така и в международния повествователен фонд теми и мотиви.

Превод от сръбски език: *Татяна Дункова*

Литература

- Аноним: https://sr.wikipedia.org/src/Милош_Обреновић (27. 12. 2021).
- Гавриловић, Михаило 1908, 1909, 1912: *Милош Обреновић*. Књ. 1–3. Београд: Задужбина Илије М. Коларца [Gavrilović, Mihailo 1908, 1909, 1912: *Miloš Obrenović*. Књ. 1–3. Београд: Zadužbina Ilije M. Kolarca].
- Грдинић, Никола 1999: Почети дипломатије код Срба и Доситеј Обрадовић. – В: *Утемељивање нове српске државности*. Ур. Ненад Љубинковић. Велика Плана: Општина Велика Плана, 59–71 [Grdinić, Nikola 1999: Počeci diplomatije kod Srba i Dositej Obradović. – In: *Utemeljivanje nove srpske državnosti*. Ур. Nenad Ljubinković. Velika Plana: Opština Velika Plana, 59–71].
- Десанчић, Полит Михаило 2006: *Успомене*. Нови Сад: Градска библиотека – Orpheus [Desančić, Polit Mihailo 2006: *Uspomene*. Novi Sad: Gradska biblioteka – Orpheus].
- Ђорђевић, Тихомир Р. 2021: *Природа у веровању и предању нашега народа*. Књ. 1. Ур. Бранко Златковић. Београд: Српска књижевна задруга, коло 113, књ. 755 [Đorđević, Tihomir R. 2021: *Priroda u verovanju i predanju našega naroda*. Књ. 1. Ур. Branko Zlatković. Београд: Srpska književna zadruga, kolo 113, knj. 755].
- Златковић, Бранко 2007: *Први српски устанак „у говору и у твору“, анегдоте и сродне приповедне врсте усмене књижевности о Првом српском устанку*. Београд: Институт за књижевност и уметност; Аранђеловац: Фонд „Први српски устанак“ [Zlatković, Branko 2007: *Prvi srpski ustanak „u govoru i u tvorju“, anegdote i srodne pripovedne vrste usmene književnosti o Prvom srpskom ustanku*. Београд: Institut za književnost i umetnost; Aranđelovac: Fond „Prvi srpski ustanak“].
- Златковић, Бранко 2009: *Настајање нове српске државе у усменом народном стваралаштву: казивања и усмене приповедне врсте о историјским личностима и догађајима од Првог српског устанка до Берлинског конгреса (1804–1878)* [Необјављена дисертација]. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду [Zlatković, Branko 2009: *Nastajanje nove srpske države u usmenom narodnom stvaralaštvu: kazivanja i usmene pripovedne vrste o istorijskim ličnostima i događajima od Prvog srpskog ustanka do Berlinskog kongresa (1804–1878)* [Neobjavljena disertacija]. Београд: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu].
- Караџић, Вук Стефановић 1965: *Српске народне пословице*. Сабрана дела Вука Караџића IX. Београд: Просвета [Karadžić, Vuk Stefanović 1965: *Srpske narodne poslovice. Sabrana dela Vuka Karadžica IX*. Београд: Prosveta].
- Караџић, Вук Стефановић 1969а: *Историјски списи I*. Сабрана дела Вука Караџића XV. Београд: Просвета [Karadžić, Vuk Stefanović 1969a: *Istorijski spisi I. Sabrana dela Vuka Karadžica IX*. Београд: Prosveta].
- Караџић, Вук Стефановић 1969б: *Историјски списи II*. Сабрана дела Вука Караџића XVI. Београд: Просвета [Karadžić, Vuk Stefanović 1969b: *Istorijski spisi II. Sabrana dela Vuka Karadžica XVI*. Београд: Prosveta].
- Караџић, Вук Стефановић 1969в: *Даница*. Сабрана дела Вука Караџића VIII. Београд: Просвета [Karadžić, Vuk Stefanović 1969v: *Danica. Sabrana dela Vuka Karadžica VIII*. Београд: Prosveta].
- Караџић, Вук Стефановић 1987: *Преписка I 1811–1821*. Сабрана дела Вука Караџића XX. Београд: Просвета [Karadžić, Vuk Stefanović 1987: *Prepiska I 1811–1821. Sabrana dela Vuka Karadžica XX*. Београд: Prosveta].

Карацић, Вук Стефановић 1988a: *Преписка II 1822–1825. Сабрана дела Вука Караџића XXI*. Београд: Просвета [Karadžić, Vuk Stefanović 1988a: *Prepiska II 1822–1825. Sabrana dela Vuka Karadžica XXI*. Beograd: Prosveta].

Карацић, Вук Стефановић 1988b: *Преписка IV 1829–1832. Сабрана дела Вука Караџића XXIII*. Београд: Просвета [Karadžić, Vuk Stefanović 1988b: *Prepiska IV 1829–1832. Sabrana dela Vuka Karadžica XXIII*. Beograd: Prosveta].

Куниберт, Бартоломео 1988: *Српски устанак и прва владавина Милоша Обреновића 1804–1850*. Књ. I–II. Београд: Просвета [Kunibert, Bartolomeo 1988: *Srpski ustanak i prva vladavina Miloša Obrenovića 1804–1850*. Knj. I–II. Beograd: Prosveta].

Љубинковић, Ненад 2014: *Наши далеки преци. Етномитолошке студије – трагања и промишљања*. Београд: Српска књижевна задруга, коло 106, књ. 713 [Ljubinković, Nenad 2014: *Naši daleki preci. Etnomitološke studije – traganja i promišljanja*. Kolo 106. Knj. 713. Beograd: Srpska književna zadruga, kolo 106, knj. 713].

Љубинковић, Ненад, Мирјана Дрндарски 2012: *Први српски устанак – од историје до „народне историје” и њене усмене митизације*. Београд: ИП Наша прича плус; Орашац: Задужбинско друштво „Први српски устанак” [Ljubinković, Nenad, Mirjana Drndarski 2012: *Prvi srpski ustanak – od istorije do „narodne istorije” i njene usmene mitizacije*. Beograd: IP Naša priča plus – Orašac: Zadužbinsko društvo „Prvi srpski ustanak”].

Љушић, Радослав 2004: *Кнежевина Србија (1830–1839)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства [Ljušić, Radoš 2004: *Kneževina Srbija (1830–1839)*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva].

Милићевић, Милан Ђ. 1876: *Кнежевина Србија I–II*. Београд: Државна штампарија [Milićević, Milan Đ. 1876: *Kneževina Srbija I–II*. Beograd: Državna štamparija].

Милићевић, Милан Ђ. 1888: *Поменик знаменитих људи у српског народа новијег доба*. Београд: Српска краљевска штампарија [Milićević, Milan Đ. 1888: *Pomenik znamenitih ljudi u srpskog naroda novijeg doba*. Beograd: Srpska kraljevska štamparija].

Милићевић, Милан Ђ. 1891: *Кнез Милош у причама*. Београд: Чупићева задужбина [Milićević, Milan Đ. 1891: *Knez Miloš u pričama*. Beograd: Čupićeva zadužbina].

Милићевић, Милан Ђ. 1896: *Кнез Михаило у споменима некадашњег свог секретара: из последњих девет година кнежева живота*. Београд: Државна штампарија [Milićević, Milan Đ. 1896: *Knez Mihailo u spomenima nekadašnjeg svog sekretara: iz poslednjih devet godina kneževa života*. Beograd: Državna štamparija].

Милићевић, Милан Ђ. 1904: *Карађорђе у говору и у твору*. Београд: Чупићева задужбина [Milićević, Milan Đ. 1904: *Karađorđe u govoru i u tvorui*. Beograd: Čupićeva zadužbina].

Милићевић, Милан Ђ. 1952: *Успомене (1831–1855)*. Београд: Просвета [Milićević, Milan Đ. 1952: *Uspomene (1831–1855)*. Beograd: Prosveta].

Милићевић, Милан Ђ. 2002: *Карађорђе у говору и у твору*. Београд: Чигоја штампа, Етнографски музеј [Milićević, Milan Đ. 2002: *Karađorđe u govoru i u tvorui*. Beograd: Čigoja štampa, Etnografski muzej].

Михаиловић, Стефан 1928: *Мемоари Стефана Стевче Михаиловића. У два дела: од 1813 до 1842 и од 1858 до 1867*. – В: *Зборник за историју, језик и књижевност српског народа*. Одељење 1, књ. 18. Београд: Српска краљевска академија [Mihailović, Stefan 1928: *Memoari Stefana Stevče Mihailovića. U dva dela: od 1813 do 1842 i od 1858 do 1867*. – In: *Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda*. Odeljenje 1, knj. 18. Beograd: Srpska kraljevska akademija].

Нинковић, Нићифор 1972: *Жизниописанија моја (1807–1842)*. Нови Сад: Матица српска [Ninković, Nićifor 1972: *Žizniopisanija moja (1807–1842)*. Novi Sad: Matica srpska].

Петровић 1988: *Деловодни протокол Карађорђа Петровића (1812–1813)*. Крагујевац: Светлост; Топола: Центар за културу „Душан Петровић Шане” [Delovodni protokol Karađorđa Petrovića (1812–1813). Kragujevac: Svetlost; Topola: Centar za kulturu „Dušan Petrović Šane”].

Поповић, Сретен Ј. 1950: *Путовање по Новој Србији (1878 и 1880)*. Београд: Српска књижевна задруга, коло 45, књ. 310–311 [Popović, Sreten L. 1950: *Putovanje po Novoj Srbiji (1878 i 1880)*. Beograd: Srpska književna zadruga, kolo 45, knj. 310–311].

Протић, Ђорђе 1998: *Образ књаза Милоша и његовог владања. Радош Љушић. – В: Србија 19. века. Изабрани радови*. Књ. 2. Београд: Војноиздавачки завод, 320–335 [Protić, Đorđe 1998: *Obraz knjaza Miloša i njegovog vladanja. Radoš Ljušić*. – In: *Srbija 19. veka. Izabrani radovi*. Knj. 2. Beograd: Vojnoizdavački zavod, 320–335].

Радевић, Милорад 2018: *Пословице и изреке у српској периодици 1818–1877*. Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за књижевност и уметност [Radević, Milorad 2018: *Poslovice i izreke u srpskoj periodici 1818–1877*. Novi Sad: Matica srpska; Beograd: Institut za književnost i umetnost].

Симић, Алекса 1997: *Сећања Алексе Симића на књаза Милоша*. Крагујевац: Каленић [Simić, Aleksa 1997: *Sećanja Alekse Simića na knjaza Miloša*. Kragujevac: Kalenić].

Станисављевић, Вукашин 1988: *Хајдук Вељко у народној песми*. Београд: Научна књига [Stanisavljević, Vukašin 1988: *Hajduk Veljko u narodnoj pesmi*. Beograd: Naučna knjiga].

Томић, Дејан 1999: *Знаменити Срби у анегдотама. Цветник*. Ур. Дејан Томић. Нови Сад: Прометей [Tomić, Dejan 1999: *Znameniti Srbi u anegdotama. Cvetnik*. Ur. Dejan Tomić. Novi Sad: Prometej].

Хаџић, Јован 1864: *Огледало србско*. Ур. Јован Хаџић. Год. I, свеска 1–10. Нови Сад: Издавањел Дрџ Јованџ Хаџић-Светић [Hadžić, Jovan 1864: *Ogledalo srbsko*. Ur. Jovan Hadžić. God. I, sv. 1–10. Novi Sad: Izdavatelj Dr Jovan Hadžić-Svetić].

Управна и судска пракса кнеза Милоша Обреновића – од историје до народне историје

Бранко Златковић

Апстракт: Велики број прича усменог порекла о кнезу Милошу Обреновићу (1780–1860) сачувао се као интегрални део ширих биографских, аутобиографских, мемоарских, дневничких, историографских, епистоларних, путописних и документаристичких извора. Идентификацијом и издвајањем анегдота, предања, прича из живота и пословица из ткива опширнијих наративних целина формира се обиман корпус у коме се, низом наратива и варијанти, развија приповедана биографија кнеза Милоша у сферама војног, политичког, дипломатског, друштвеног и приватног живота. С обзиром на то да се кнез Милош јавља као веома интересантна и подстицајна личност за приповедно обликовање, као посебно занимљиве теме испољавају се, између осталог, и примери његове особене управне и судске праксе, којима су својствени елементи хуморног, онеобиченог, досетљивог, али и самовољног, непотичног и окрутног поступања. Он постаје тип за који се везују теме и мотиви добро познати домаћој традицији, али и интернационалном приповедном фонду.

Кључне речи: кнез Милош Обреновић; управа; судство; историја; усмено народно стваралаштво; народна историја

Бранко Златковић
Институт за књижевност и уметност
Краља Милана 2
11000 Београд, СРБИЈА
branzlat@gmail.com

Branko Zlatković

Summary: A large number of oral stories about Prince Miloš Obrenović (1780–1860) are preserved as an integral part of wider biographical, autobiographical, memoir, diary, historiographical, epistolary, travel and documentary sources. By identifying and separating anecdotes, historical legends, life stories and proverbs from the tissues of more elaborate narrative units, an extensive corpus is formed in which, through a series of narratives and variants, the narrated biography of Prince Miloš develops in the spheres of his military, political, diplomatic, social and private life. Given the fact that Prince Miloš appears as a very attractive and stimulating person for narrative shaping, the examples of his special administrative and judicial practice, which are characterized by elements of humorous, unusual, witty, but also arbitrary, unscrupulous and cruel treatment emerge as particularly interesting topics. He becomes a type to which are connected themes and motifs well known not only in the domestic tradition but also in the international narrative fund.

Keywords: Prince Miloš Obrenović; administration; judiciary; history; oral folklore; folk history

Branko Zlatković
Institute for Literature and Art
2 Kralja Milana St.
11000 Belgrade, SERBIA
branzlat@gmail.com

Мемоаристика и „друг фолклор“

Неманя Радулович

Резюме: Изследването на явленията, които са наречени постфолклор, градски фолклор, фолклор на малките групи, започва да заема по-голямо място в новата сръбска фолклористика. То е насочено главно към по-новите материали, но проучването на мемоарната и дневниковата литература му придава необходимото диахронично измерение. Описателният термин „друг фолклор“ обозначава всичко онова, което не се разпознава като „сърбински фолклор“ (устен, традиционен, селски). Той обхваща различни аспекти: фолклор на малките групи (престъпници, ученици, богослови), градски фолклор, но и политически фолклор, който по своя облик често е съвсем близък до традиционните жанрове, но заради историческите и социалните обстоятелства е останал скрит в материалите от дневниците и мемоарите. Тук става въпрос за монархическите песни от Втората световна война, пародийния градски фолклор от времето на нацистката окупация и политическите вицове и песни от времето на комунизма.

Ключови думи: мемоари; дневници; постфолклор; фолклор на малките групи; градски фолклор; политически виц

Терминологията във фолклористиката вече е достатъчно сложна, за да бъде натоварвана с нови термини, какъвто е „друг фолклор“. Словосъчетанието тук се използва съвсем описателно, за да обхване всички онези явления, които фолклористиката въобще не е забелязвала като феномен от фолклорен характер в различни моменти от миналото. „Друг фолклор“ е изцяло условен термин и може да представлява различни явления. От една страна, това е фолклор, който можем да наречем неканоничен, който е останал извън полезрението на по-старите събирачи и фолклористи, просто защото не е бил възприеман като истински, което ще рече в съпоставка с националния, селския, традиционния и устния фолклор. Това означава, че „другият фолклор“ би отговарял на категориите на съвременната фолклористика, каквито са съвременният фолклор, постфолклорът или градският фолклор, както и фолклорът на малките групи. Ясно е, че тези категории често се припокриват.

През втората половина на XX в. сръбската фолклористика беше по-отворена за формите на съвременния фолклор, отколкото преди това, но и тогава някои от тези форми оставаха извън хоризонта и мемоаристиката в голяма си част не беше използвана като извор. Междувременно към „друг фолклор“ са причислявани и някои форми, които по облик и съдържание отговарят на традиционните фолклорни форми, но по политически причини не е било възможно да бъдат събирани и проучвани. В сръбския фолклор това са четническите песни от Втората световна война или политическият виц от периода на комунизма. С названието „друг фолклор“ не определя-